

MĂRTURII

DESPRE SFÂNTUL CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Dr. Oana-Mădălina POPESCU

Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, București

Studiul de față își propune prezentarea și analizarea câtorva dintre cele mai semnificative mărturii, provenind de la surse din veacurile XVII-XIX, referitoare la activitatea religioasă a lui Constantin Brâncoveanu, precum și la martiriul său și al familiei. Cercetarea este centrată pe execuția domnului muntean, a copiilor săi și a sfetnicului Ianache Văcărescu, la Istanbul, din ordinul sultanului Ahmed III, în 1714. În egală măsură, însă, dorim punctarea principalelor direcții ale politicii religioase a principelui român, deoarece acest aspect, prezentat împreună cu martiriul, conturează mai bine personalitatea lui Brâncoveanu. Fără să urmărim realizarea unei monografii dedicate domnului român, aceasta făcând subiectul mai multor lucrări, și nici a prezenta diferite documente referitoare la execuție, fără a le pune în legătură cu întreaga viață a domnului muntean, ne propunem descrierea personalității sale, așa cum aceasta rezultă din faptele sale din timpul vieții și din ultimele clipe, dinaintea morții. Ne interesează, totodată, și ecoul produs de uciderea sa în cercurile diplomatice, în presă sau în istoriografie.

Cinstirea ca sfânt a lui Constantin Brâncoveanu este atestată încă de la începutul veacului al XVIII-lea, așadar imediat după moartea sa. În acest sens, ne amintim că, la scurt timp după martiriul domnului muntean, al fiilor săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, și al sfetnicului Ianache Văcărescu, fusese scris un imn închinat lor, compus de mitropolitul de Heracleea, Calinic, cel care va deveni patriarh ecumenic în 1726 și care, în 1714, când a avut loc omorârea Brâncovenilor, se afla în capitala Imperiului Otoman, fiind martor la eveniment.

Textul, scris în limba greacă, a fost semnalat și tradus în română de Petre Ș. Năsturel¹, care a subliniat existența cuvântului „mucenic”,

¹ P.Ș. Năsturel, *O mărturie grecească despre mucenicia lui Vodă Brâncoveanu*, în „Lupta”, Paris, IX, 7, 1987, nr. 85, p. 7, și reluat în „Verbum”, VI-VII, 1995-1996, nr. 7, pp. 289-291.

ce apare în text de trei ori, cu referire la Brâncoveni. Intitulată *Cântare de biruință*, *Canonul Domnului Vlabiei Constantin Brâncoveanu*², cântarea cuprinde tropare, din care nu s-au mai păstrat decât patru: „Iubitorilor de mucenici ai lui Hristos, să ne ospătăm sărind întru cântece și veselindu-ne întru bucurii, căci luminată pomenire de mucenici stă astăzi./ S-a aprins astăzi pentru iubitorii de praznice un sfeșnic cu cinci lumânări, ce-i luminează pe credincioși, și sărbătoare cu cinci raze de lumină, a lui Brâncoveanu cel vestit, împreună cu copiii lui./ Lăudați să fie Dincă, și apoi Ștefan, și pe urmă Matei, împreună cu Răducanu, cei de bun neam dintre Misieni³, jertfă sfântă și evlavioasă din fața meterezelor acestora./ Ca niște miei au fost junghiați de mâna călăilor, viteji biruitori ai lui Hristos și inimoșii mucenici, împreună cu însuși al lor tată, jertfiți fiind pentru Hristos și pentru a Lui Maică”⁴.

Se observă că autorul îi numește pe Constantin Brâncoveanu și pe fiii săi „inimoși mucenici”, „jertfă sfântă” pentru „Hristos și pentru a Lui Maică”, „viteji biruitori ai lui Hristos”. Prin urmare, autorul, martor la execuția domnului muntean și a fiilor săi, ține să precizeze că aceștia au avut moarte de martiri, uciși fiind pentru credință, motiv pentru care le-a închinat acest canon. De asemenea, trebuie precizat că aceste cuvinte care arată mucenicia lor vin nu din partea unui laic, ci a unui ierarh, adică a unei persoane capabile să deosebească o simplă execuție de o moarte martirică, căci nu orice moarte transformă automat „victima” într-un mucenic.

Însă, așa cum dovedesc alte surse istorice contemporane evenimentului, provenind, majoritatea, de la martori oculari, moartea Brâncovenilor a fost una martirică, ei refuzând să treacă la islam pentru a-și salva viața, preferând să moară, decât să-și părăsească credința. Prezentăm în continuare doar câteva dintre aceste mărturii, care au fost publicate, oferind cititorilor o imagine cât mai exactă asupra împrejurărilor uciderii domnului muntean, a copiilor săi și a sfetnicului Ianache. Fără a ne propune o enumerare exhaustivă a tuturor surselor referitoare la moartea lui Brâncoveanu, am selectat câteva.

² *Ibidem*, p. 289.

³ Mitropolitul Calinic al Heracleei folosește termenul de „misieni”, preferând forma poetică a tradiției istoriografiei bizantine de a denumi romanitatea orientală.

⁴ *Ibidem*, pp. 289-290.

De pildă, pe 3 septembrie 1714, așadar la două săptămâni de la tragicul eveniment produs pe 15 august, diplomatul francez la Istanbul, Des Alleurs, scria regelui Franței, Ludovic al XIV-lea, că: „on leur proposa a tous leur grace, s'ils voulaient embrasser la religion mahometane, ce qu'ils refuserent tous constamment”⁵. Același diplomat scrisese, cu o zi înainte, așadar pe 2 septembrie 1714, o scrisoare adresată lui Pontchartrin, în care, în aceiași termeni, descrie supliciul lui Brâncoveanu: „Le Prince de Valaquie, quatre de ses fils et un de ses parents ont eu la tête coupee; l'exécution s'est fait devant le Grand Seigneur, ce qui marque beaucoup de cruauté en lui. Quelques jours avant cela, on propose au Prince et a ses enfants de se faire Turcs, moyennant quoi on leurs sauveroit la vie, mais ils refuserent constamment de changer de religion”⁶. În mediul francez al veacului al XVIII-lea, așa cum ne spune un celebru istoric francez din acea vreme, se știa că domnul muntean și-ar fi putut salva viața dacă trecea la islam, muftiul obținând grațierea sa și a familiei sale, dar ei au rămas constanți în credința lor: „Le Mufti avoit obtenu qu'on les laisseroit vivre, s'ils consentoient a se faire Musulmans”⁷.

Mărturii similare ne oferă, de pildă, solia lui Stanislaw Chometowski, voievodul Mazoviei, la Istanbul, între 1712 și 1714. Desfășurarea acestei solii a fost redată în trei variante, provenind de la trei persoane diferite: solul, secretarul și un iezuit, Francisc Gosciecki. Dacă solul nota doar că: „În curând am avut o a doua audiență la sultan, cu care ocazie a fost deplorabila tragedie a lui Constantin Voievod, ucis sub sabie, împreună cu ginerele său și cu trei fii”⁸.

⁵ „Li s-a propus la toți grațierea, dacă doresc să îmbrățișeze religia mahomedană, ceea ce ei au refuzat în mod constant.” Raportul lui Des Alleurs către regele Franței, de pe 3 septembrie 1714, în Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare Hurmuzaki), vol. I/1, București, 1886, p. 430, doc. nr. DCXXXII.

⁶ „Prințul Valahiei, patru din copiii săi și unul dintre părinți au fost decapitați; execuția s-a făcut în fața stăpânului, ceea ce arată marea cruzime. Cu câteva zile înainte de aceasta, li s-a propus Prințului și copiilor lui să se turcească, ca să-și salveze viața, dar ei au refuzat în mod constant să-și schimbe religia.” Scrisoarea lui Des Alleurs, de pe 2 septembrie, reproducă de V. Mihordea, *Despreuciderea lui Brâncoveanu și a lui Ștefan Cantacuzino*, în „Analele Moldovei”, II, 1943, nr. 3-4, p. 156.

⁷ M. Mignot, *Histoire de l'Empire ottoman*, IV, Paris, 1773, p. 202.

⁸ În realitate patru, anume Constantin, Ștefan, Radu și Matei.

Mai înainte, prin chinuri, fuseseră siliți să piarză toate averile ce le putuseră depozita în țara lor”⁹, mărturia lui Gosciecki este mai detaliată, punând în lumină faptul că domnul muntean nu a permis nici unui dintre copiii săi să-și salveze viața prin trecerea la islam, cum cel mai mic șovăise, într-un moment de deznădejde.

Iată ce scrie despre Constantin Brâncoveanu Francisc Gosciecki, cel care l-a însoțit, în calitate de capelan, pe Chometowski la Istanbul: „Sultanul dădu atunci un firman ca să-l prindă viu și să-l aducă la Țarigrad cu toată casa lui. Așa se și făcu, fără întârziere, și au așteptat multă vreme în Iedi-Kule o moarte grozavă, fiind munciți între timp cu chinuri grele, ca să arate averile lor. În cele din urmă, omorându-i aproape, au izbutit să le afle. În sfârșit, astăzi au fost duși la locul de execuție”¹⁰. Autorul arată că domnul muntean și familia sa au fost închiși la Iedi-Kule, că au fost torturați pentru a declara unde aveau averi și că în final au fost duși la locul de execuție, o piață lângă serai, unde „se obișnuiește executarea oamenilor de seamă”¹¹.

Urmează apoi descrierea scenei execuției, la care a asistat însuși sultanul Ahmed III, așa cum ne spune autorul, precum și o mare mulțime de oameni: „În mijlocul pieței stătea tatăl, mama, trei fii, fiicele, ginerele mareșal, toți în lacrimi, și inimile tuturor spectatorilor acestui teatru de moarte băteau. Primul care-și pierdu capul sub sabie fu mareșalul, ginerele domnului, și în același chip pieriră în sânge doi fii. Mai rămânea al treilea, un băiețaș de doisprezece ani, care tremura înspăimântat; când călăul îl apucă să-l taie ca pe cei dintâi, copilul strigă cât putu: «La vârsta mea pot avea o vină așa de mare, încât să merit o moarte așa de crudă? Dacă vina e numai a părinților mei, de ce mă pedepsești pe mine, mare sultan? [...] Dă-mi voie să-mi trăiesc tinerețea, vei vedea cu câtă credință îți voi sluji. Dacă pe mine creștin mă vei elibera cu iertarea ta, mă voi face musulman, dacă de asta ține iertarea mea. Prefer să fiu musulman decât să mor nevinovat cu o așa de grozavă pedeapsă, plătind greșelile părintești». Îndată aceste cuvinte au fost transmise

⁹ P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, ediția a II-a, Iași, 1999, p. 124.

¹⁰ *Ibidem*, p. 138.

¹¹ *Ibidem*.

sultanului și acesta a trimis vorbă lui Cantacuzin¹², întrebându-l: Dacă îngăduie ca părinte fiului său să-și schimbe religia, ca să-și păstreze viața¹³.

Reiese clar din pasaj că fiul cel mic, speriat de moartea ce-l aștepta, a încercat să scape cu viață, acceptând să se facă musulman. Nu era nicidecum vorba de o convingere religioasă în acest caz, ci de simpla dorință de a-și păstra viața: „Mă voi face musulman, dacă de asta ține iertarea mea”¹⁴. Prin urmare, trecerea la islam era, în acest caz, o posibilitate de a scăpa cu viață și de ea ar fi putut profita și domnul muntean, împreună cu ceilalți fii, dacă ar fi ținut mai mult la viața lor pământească, decât la cea cerească, dacă și-ar fi iubit mai mult viața decât pe Hristos Dumnezeu. Răspunsul sultanului vine să întărească acest fapt, anume că schimbarea religiei aducea grațierea. Așa cum ne dovedește textul, sultanul l-a întrebat pe Constantin Brâncoveanu „dacă îngăduie ca părinte fiului său să-și schimbe religia, ca să-și păstreze viața”¹⁵.

Răspunsul domnului muntean, cutremurător de altfel, notat de același Gosciecki, certifică faptul că moartea lor nu a fost o simplă execuție politică, ci un adevărat martiriu, ei preferând moartea, decât apostazia: „Bătrânul a suspinat adânc și a simțit cu cruzime în inimă această nouă lovitură a vorbelor prostești ale copilului. Deși evlavia se lupta în el cu dragostea părintească, totuși evlavia a învins dragostea și, cu glas limpede, a spus: «Din sângele nostru n-a mai fost nimeni care să-și piardă credința. Nenorocitul acesta, deși e fiul meu, dacă și-a pierdut cinstea prin prostia sa, să-și plătească capul cu sângele său». Îndată a fost tăiat și acela și, la urmă, venerabilul bătrân și-a plecat capul sub sabia călăilor. Mama și fiicele, deși li se dăruise viața, au fost îndată vândute ca roabe”¹⁶.

Despre refuzul lui Constantin Brâncoveanu de a permite fiului său să-și părăsească credința scrie și călătorul francez Aubry de la

¹² Constantin Brâncoveanu se înrudea cu familia Cantacuzino prin mama sa, Stanca, sora lui Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești între 1678 și 1688, ambii fiind fiii lui Constantin Cantacuzino, mare postelnic.

¹³ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 138-139.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 139.

¹⁶ *Ibidem*. Relatarea lui Francisc Gosciecki a fost tipărită și în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, Editura Maria Holban, București, 1983, pp. 598-599.

Motraye (1674-1743). Acestuia, ajungând în slujba regelui Suediei Carol XII, i s-au încredințat mai multe misiuni la Istanbul, între care una și în 1714, când a asistat la uciderea domnului muntean și a familiei sale. Execuția, la care a luat parte și sultanul și care a durat mai puțin de un sfert de ceas, s-a desfășurat, conform lui Motraye, după cum urmează: „Gâdele i-a pus pe toți să stea în genunchi la o oarecare depărtare unul de altul și să-și scoată căciulile de pe cap; și după ce le-a îngăduit să facă o scurtă rugăciune, a tăiat mai întâi, dintr-o singură lovitură de sabie, capul clucerului, apoi al ginerelui și apoi al ginerelui mai mare. Dar când ridică sabia să taie capul celui mai tânăr, în vârstă de șaisprezece ani, acesta, cuprins de frică, ceru să i se cruțe viața, primind în schimb să se facă musulman; atunci tatăl său, dojenindu-l și îndemnându-l mai bine să moară de o mie de ori, dacă s-ar putea, decât să se lepede de Iisus Hristos, numai pentru a trăi cu câțiva ani mai mult pe pământ, acesta spuse gâdelui: Vreau să mor creștin, lovește! Și îndată gâdele îi reteză capul, ca și celorlalți. În sfârșit, îl decapită și pe tată; după aceea trupurile au fost aruncate în mare, iar capetele duse și expuse în fața porții celei mari a seraiului și au rămas acolo timp de trei zile. Așa s-a sfârșit acest principe nefericit, după ce a cârmuit Țara Românească douăzeci și șase de ani”¹⁷.

O variantă diferită față de aceste mărturii ne oferă francezii Des Alleurs¹⁸ și Mignot¹⁹ și venețianul Andrea Memmo²⁰, care, după ce insistă pe faptul că domnului și familiei i se propusese salvarea vieții cu condiția trecerii la islam, grațierea fiindu-le obținută chiar de muftiu, fapt refuzat de aceștia în mod constant, arată că fiul cel mai mic, sub teroarea morții, a strigat că vrea să se facă musulman, dar sultanul nu l-a lăsat în viață, motivând că alegerea fusese făcută de teama morții, nu din convingere. Mignot adaugă, în plus față de Des Alleurs, că sultanul a poruncit ca noul musulman să fie decapitat. Diferența față de celelalte relatări, care arată că Brâncoveanu s-a opus la acest fapt și însuși fiul cel mic, la îndemnul

¹⁷ Traducerea pasajului lui Aubry de la Motraye, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, ed. citată, p. 527.

¹⁸ Raportul lui Des Alleurs către regele Franței, de pe 3 septembrie 1714, în Hurmuzaki, vol. I/1, p. 430, doc. nr. DCXXXII.

¹⁹ H. Mignot, *op. cit.*, p. 202.

²⁰ Hurmuzaki, IX, p. I, p. 537

părintelui său, a hotărât, în cele din urmă, să moară creștin, pare a proveni, în ceea ce privește aceste două surse franceze, din faptul că accentul relatării a căzut pe încercarea de abjurare în sine, care a și adus o întârziere a execuției, nepunându-se valoare pe răspunsul domnului la aceasta, ci doar pe nesiguranța fiului cel mic, care a făcut notă discordantă față de comportamentul demn al fraților săi: „On executa les enfants sous les yeux du pere; trois furent decapites sans avoir donne la plus legere marque de foiblesse. Le dernier, tout couvert du sang de ses freres, promet d’embrasser le Mahometisme, si on vouloit lui laisser la vie”²¹. Celelalte surse, dintre care cea mai amplă este cea a lui Gosciecki, arată cât se poate de clar că, la intervenția lui Constantin Brâncoveanu, ezitarea fiului cel mic a fost depășită, acesta mărturisind că vrea să moară creștin, așa cum notează și Aubry de la Motraye, care redă și cuvintele copilului: „Vreau să mor creștin, lovește!”²². Completarea istoricului francez Mignot, că sultanul a dispus omorârea noului musulman, amănunt pe care nu l-am regăsit în celelalte surse analizate, poate proveni din asimilarea de către sultan a descumpănirii cu abjurarea, căci, în lumea islamică, afirmarea în public a dorinței de a îmbrățișa religia mahomedană echivala cu turcirea propriu-zisă. Iar afirmația ulterioară a copilului, la îndemnul tatălui, de a rămâne creștin, putea fi văzută de turci ca o apostazie de la religia islamică, care se pedepsea cu moartea.

Prin urmare, analizând diferitele surse referitoare la ezitarea fiului cel mic, observăm că acestea nu se contrazic, așa cum ar părea la o primă vedere. Pe baza lor, considerăm că evenimentele s-au derulat astfel: deoarece propunerea făcută domnului și familiei de a trece la islam, care le-ar fi adus grațierea, a fost în mod constant refuzată, cum subliniază majoritatea mărturiilor, s-a trecut la execuție. După uciderea primilor trei fii, care nu au dovedit urmă de slăbiciune, a venit rândul mezinului. Acesta, sub teroarea morții, a încercat să scape cu viață, prin acceptarea de a se turci, însă, în urma intervenției tatălui său, a hotărât să moară creștin, afirmând

²¹ H. Mignot, *op. cit.*, p. 202: „Au fost executați copiii sub ochii tatălui; trei au fost decapitați, fără să fi dat cea mai mică urmă de slăbiciune. Ultimul, acoperit tot de sângele fraților lui, a promis să îmbrățișeze mahomedanismul, dacă vor vrea să-i lase viața”.

²² Aubry de la Motraye, în *loc. cit.*, p. 527.

acest fapt și luând, la rândul lui, cununa muceniciei. Este posibil însă ca, pentru turci, afirmarea dorinței de a trece la islam să fi echivalat cu turcirea propriu-zisă, iar renunțarea la acest gând să fi echivalat cu apostazia, pedepsită cu moartea. Prin urmare, completările aduse de cele două surse franceze, dacă vor fi adevărate și de alte mărturii, nu contrazic celelalte izvoare; ele relatează aceleași fapte, punând însă accentul pe abjurarea propriu-zisă, care a șocat audiența, sau pe obiceiul musulmanilor de a considera mărturisirea publică a islamului ca fiind echivalentă cu turcirea, celelalte ritualuri fiind secundare.

Scena execuției Brâncovenilor apare și într-o stampă de secol XIX, imprimată la Editura Ioanid, realizată de graficianul polon Henryk Dembitzki (1830-1906)²³, autor renumit mai ales pentru desenele sale din Războiul de Independență. Stampa cu uciderea Brâncovenilor²⁴ pare a surprinde tocmai dialogul dintre fostul domn muntean și Matei, înainte de omorârea acestuia. În prim-plan, în stânga, îl vedem pe Constantin Brâncoveanu, cu lanțuri la mâini, ridicând mâna, privind spre Matei. În fundal se vede un călău, care tăia deja capetele a trei persoane, ale fiilor mari. Scena, zugrăvită cu atenție la cele mai mici detalii și redând foarte bine dramatismul și tensiunea momentului, pare a pune accent tocmai pe acest dialog, redat de sursele istorice scrise, între domn și fiul cel mic, pentru a-l împiedica să treacă la islam. Domnul arată în sus, cu mâna stângă, parcă îndemnându-l pe Matei ca să-și îndrepte atenția spre cer, spre Dumnezeu, iar nu spre lumea aceasta. Tot în stânga se văd câteva femei care se tânguiesc, probabil soția și fiicele domnului, iar în dreapta este zugrăvit sultanul.

D. Cantemir descrie, la rândul său, mazilirea și executarea familiei Brâncoveanu, precizând că „nefericitul Brâncoveanu, cu soția și cu cei patru fii ai săi și cu soția fiului celui mai mare, care avea în brațe un copil (care acum a rămas numai el printre cei vii, din tot acest neam), și cu cei patru gineri (ale căror soții au rămas în Valahia) au fost duși sub o pază puternică la Constantinopol”²⁵. După

²³ Pentru desenele lui Dembitzki, vezi A.S. Ionescu, *Penel și sabie. Artiști documentariști și corespondenți de front în Războiul de Independență (1877-1878)*, București, 2002, pp. 11, 145-149, 152 și 225.

²⁴ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, Stampa lui Dembitzki, *Esecuțiunea familiei Brâncoveanu pe piața din Sтамбулу*.

²⁵ D. Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor*, în Idem, *Opere complete*, vol. VI, t. II, București, 1996, p. 99.

ce au fost torturați pentru a-și declara averile, au fost aduși în fața sultanului, pentru a fi executați: „Brâncoveanu, când l-a văzut pe călău, venind cu sabia scoasă, s-a adresat, se spune, copiilor, zicând: Copii, țineți-vă tare! Am pierdut tot ce am avut pe lumea aceasta, să ne mântuim măcar sufletele noastre și să ne spălăm păcatele noastre cu sângele nostru! Și astfel a fost tăiat mai întâi Văcărescu, dregătorul său, în al doilea rând Matei, fiul cel mai mic, în al treilea rând Radu (acesta a fost logodnicul fiicei lui Antioh Cantemir), în al patrulea rând Ștefan, cel de-al doilea născut, în al cincilea rând Constantin, primul născut, iar în sfârșit însuși sârmanul domn Brâncoveanu, ale căror trupuri au fost aruncate în mare, iar capetele lor, înfipite în sulite lungi, au fost purtate câțva timp pe ulițele orașului”²⁶.

Îndemnul lui Brâncoveanu către fiii săi, de a accepta moartea, redat în aceeași manieră de secretarul florentin al domnului, Anton Maria Del Chiaro, poate să fi fost preluat din opera acestuia, pe care a consultat-o, D. Cantemir nefiind la Istanbul în momentul execuției, ci în Rusia, acolo unde își găsisese refugiu după lupta de la Stănilești din 1711. Cuvintele de îmbărbătare adresate copiilor săi sunt aceleași și la Del Chiaro, care precizează că de praznicul Adormirii Maicii Domnului, în prezența sultanului, a avut loc executarea domnului muntean, descrisă astfel: „imbrohorul supuse pe voievod la un nou interogator, la care Brâncoveanu răspunse fără frică, după care, la un semn, se apropie gealatul. Când Brâncoveanu îl văzu că se apropie cu sabia în mână, făcu o scurtă rugăciune și se adresă fiilor săi cu următoarele cuvinte: Fiii mei, fiți curajoși, am pierdut tot ce am avut în această lume; cel puțin să salvăm sufletele noastre și să ne spălăm păcatele cu sângele nostru”. Del Chiaro amintește apoi uciderea lui Ianache Văcărescu, a celor patru fii și, în final, a voievodului, „părintele lor, care a fost spectator la această cruzime și barbarie”, de care „înșiși turcii se îngroziseră, de atâta nedreptate”²⁷. Aceste noi mărturii le întăresc pe cele precedente, demonstrând că, în fața morții, Brâncoveanu și-a îmbărbătat copiii să-și păstreze credința, pentru salvarea sufletelor!

N. Iorga publica, în 1901, mai multe documente referitoare la sfârșitul Brâncovenilor, preluate în cea mai mare parte din manuscrisul 3553, păstrat, la acea vreme, la Arhivele de Stat din Dresda,

²⁶ *Ibidem*, p. 101.

²⁷ Anton Maria Del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valabiei*, Iași, 2005, pp. 131-132.

care cuprinde corespondența diplomatică din anul 1714 și anii imediat următori. De pildă, într-o scrisoare a ambasadorului Olandei la Poartă, Colyer, trimisă din Constantinopol pe 21 septembrie 1714, este descrisă execuția domnului: „Sultanul, ieșind din Divan, a pus să se decapiteze, după multe chinuri în închisoare, de față cu el, înaintea chioșcului său, în colțul despre apă al Seraiului, pe Constantin Basarab, care timp de douăzeci și șase de ani a cărmuit ca Domn țara Munteniei, împreună cu patru fii ai săi și cumnatul”²⁸. Cu numai câteva zile înainte, un raport al lui Goltz, de pe 1 septembrie 1714, trimis tot din Constantinopol, spunea că: „Après que le Grand Seigneur l’a entièrement depouillé de tous ses biens... l’a fait decapiter avec toute sa famille, en sa propre presence. L’on commença l’exécution par l’aîné de ses enfants, qui étaient au nombre de quatre; l’on vient après eux à son thresorier et ensuite à luy-même”²⁹.

Rapoartele olandeze trimise din Constantinopol amintesc, la rândul lor, cruzimea execuției domnului muntean, fiind obligat, așa cum ne relatează Hochepped, pe 7 septembrie 1714, să asiste la uciderea copiilor săi. Rând pe rând au fost executați toți cei patru fii ai săi, sfetnicul, apoi, la urmă, domnul, „care a trebuit să vadă ticăloasa priveliște, cu o neomenie deosebită”³⁰. Același Hochepped intuise bine, încă de pe 22 iunie 1714, că domnul, întemnițat și torturat la închisoarea celor Șapte Turnuri, nu va scăpa cu viață: „Mi se pare văzut lucru că, acel domn mazilit al Țerii Românești, după ce-l vor jumuli bine, la urmă va mai pierde și viața”³¹.

Nu doar în rapoartele consulare, ci și în cronicile românești, deopotrivă din Țara Românească și Moldova, este redată soarta tristă

²⁸ Textul și traducerea, la N. Iorga, *Acte relative la căderea și moartea lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1901, pp. 59, 146-149. O parte republicate în traducere românească în *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, ed. L.S. Desartovici, București, 2007.

²⁹ „După ce marele stăpân l-a deposedat complet de toate bunurile sale, a făcut să fie decapitat, împreună cu toată familia sa, în prezența sa. Executarea s-a început cu cel mai mare dintre copiii săi, care erau în număr de patru; după ei a venit rândul sfetnicului său și apoi a lui însuși”. Raportul lui Goltz, la N. Iorga, *op. cit.*, pp. 78-79.

³⁰ Raportul lui Hochepped, de pe 7 septembrie 1714, redat și tradus de N. Iorga, *op. cit.*, pp. 144-145.

³¹ Scrisoarea lui Hochepped, de pe 22 iunie 1714, reprodușă și tradusă de *Ibidem*, pp. 136-137.

a domnului muntean. De exemplu, Radu Popescu, în istoria sa, scrie și el despre decapitarea lui Brâncoveanu, însă accentul nu cade atât de mult pe momentul propriu-zis al execuției, cât pe faptul că acest tragic eveniment s-a produs din cauza trădării unora dintre membrii familiei Cantacuzino. Dacă uciderea este redată destul de lacunar prin cuvintele: „le-au tăia capitele înaintea lui, însă întâi ale feciorilor, deci au lui, în zioa de Sântă Măria mare”³², autorul subliniază cu tristețe că: „Și așa s-au sfârșit Costandin vodă cu feciorii lui și cu avuția lui, viindu-i pierirea de la neamul lui, pre cari i-au cinstit, i-au îmbogățit de era ca niște domni, iar ei cu acest fel de mulțumită i-au răsplătit”³³.

O situație similară întâlnim și în cronica anonimă despre Brâncoveanu, unde se spune că din cauza intrigilor Cantacuzinilor la Poartă, sultanul „i-au scos în zioa de Sântă Maria mare, unde șădea împăratul la un foișor lângă mare, carele îl numesc turcii Iali-Kioșkiu, pe Costandin-vodă și pe 4 feciori ai lui: Costandin, Ștefan, Radu și Matei și pe Văcărescul, de le-au tăiat capetele”³⁴. Autorul nu stăruie asupra uciderii, deși punctează esențialul, ci ține să precizeze că: „A căror fapte auzindu-le pământeni noștri toți, încă și streinii să mira cum și în ce chip acei ce au văzut bine, cinste, milă de la Costandin-vodă și multă bogăție cât era îndestulați de toate, aceea au fost vrăjmașii cei mai mari”³⁵.

I. Neculce, pe un ton mai dur, cauzat de faptul că domnul muntean nu-l sprijinise în mod deschis nici pe D. Cantemir, nici pe țarul Petru I în lupta de la Stănilești, menționează: „Deci l-au scos și au tăet capetele, întâi a patru cuconi ai săi, apoi și a lui și a câțiva boiari, slugi ale lui. Iar pe doamna și pre alte slugi le-au ținut încăși vreo doi ani la închisoare și apoi i-au slobozit”³⁶. Și cronica expediției turcilor în Moreea surprinde, la rândul ei, mazierea domnului, torturarea sa, decapitarea lui și a familiei și aruncarea trupurilor în

³² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronici brâncovenești*, Ed. „D.H. Mazilu”, București, 1988, p. 325.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, în *Cronici brâncovenești*, ed. citată, pp. 300-301.

³⁵ *Ibidem*, p. 301.

³⁶ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Cronici brâncovenești*, ed. citată, p. 350.

mare. Iată cum este redată execuția propriu-zisă: „Deci, după ce i-au scos, întâi au tăiat pe Constantin beizade, apoi pe Ștefan, apoi pe Răducan, pe Mateiu, pe Văcărescul, apoi și pe Constandin vodă”³⁷.

Mazilirea domnului, plecarea acestuia cu familia la Istanbul, înțemnițarea și torturarea, precum și executarea sa și a copiilor, împreună cu sfetnicul Ianache, este descrisă totodată și de cronici versificate, cuprinse în câteva manuscrise românești, datând din secolele XVIII-XIX. D. Simonescu³⁸, care le-a studiat, a găsit nouă astfel de manuscrise, rediate și în repertoriul manuscriselor cronicilor interne alcătuit de I. Crăciun și A. Ilieș³⁹, la acestea adăugându-se încă unul, nementionat de cele două lucrări, dar amintit de G. Ștrempel⁴⁰. Intitulate *Istoria lui Costandin vodă Brâncoveanu*, aceste cronici ritmate se află în următoarele manuscrise românești: manuscrisul⁴¹ 21 de la Biblioteca Academiei Române⁴² (copie din 1857 a textului din 1730), ms. 1344 de la BAR (copie din 1797), ms. 1629 de la BAR (scris între 1756-1778), ms. 2150 de la BAR (datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea), ms. 3049 de la BAR (1818), ms. 3078 de la BAR (copie din 1809), ms. 4730 de la BAR (copie de la mijlocul veacului al XIX-lea), ms. 4257 de la Biblioteca Națională (copie de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea), ms. din fondul Erdelyi levelter, fasc.VI, doc. 345 de la Arhivele Statului din Budapesta (ante 1761). La acestea se adaugă ms. 3477 de la BAR, pomenit de G. Ștrempel, datând din secolul al XIX-lea. Interesant este faptul că manuscrisul păstrat la Budapesta se afla, în 1761, „printre materialele de propagandă împotriva uniților, strânse de generalul austriac Bukkow, cel care a înăbușit rezistența ortodocșilor din Transilvania”⁴³. Acesta a adunat, de la Sofronie din Cioara, la 1759, și versurile despre uciderea lui Brâncoveanu.

³⁷ *Istoria oștirii ce s-au făcut asupra Moreii la anul 7223 <1715>*, în *Ibidem*, pp. 335-336.

³⁸ D. Simonescu, *Uciderea lui Constantin Brâncoveanu (15 august 1714)*, în *Idem, Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII-XVIII)*, București, 1967, pp. 55-68.

³⁹ I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV-XVIII*, București, 1963, pp. 179-182.

⁴⁰ G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, București, 1987, p. 139.

⁴¹ Prescurtat în continuare Ms.

⁴² Citată în continuare ca BAR.

⁴³ D. Simonescu, *op. cit.*, p. 58.

Analizând manuscrisele, D. Simonescu a ajuns la concluzia că arhetipul cronicii s-a pierdut, dar că între diferitele variante nu sunt deosebiri semnificative, deoarece copiii nu au făcut modificări de conținut. Nici numele autorului nu este cunoscut, dar se presupune că este un cărturar, așa cum dovedește stilul redactării. Sunt descrise pe rând venirea în Țara Românească a trimisului sultanului, cu firman de mazilire, plecarea domnului, în ciuda regretelor boierilor, parcurgerea drumului până în capitala otomană, întemnițarea și torturarea sa și, în final, execuția.

După ce „tot postul l-au muncit”⁴⁴, în ziua de „Sântă Maria Mare” sultanul poruncește uciderea lor publică. Textul cronicilor pune în lumină și faptul că Brâncoveanu își îmbărbătează copiii să accepte moartea statornici în credința lor, cu bucuria întâlnirii cu Domnul: „Ce vom să ne facem tăiculiță/ Că vom să ne pristăvim/ Și de lume ne lipsim./ Iar Costandin vodă dulce îi săruta/ Și den gură îi mîngâia/ Nu vă, fiilor, spăreați/ Ci pe Dumnezeu rugați, strigați/ Și strigați cu tărie/ Și cu glas de bucurie/ Că puțintică durere vom lua/ Cu Dumnezău din ceri ne vom încununa./ Atunci gealatu i-au luat/ Și pe rând că i-au tăiatu”⁴⁵. Se vede clar că accentul cade pe bucurie, pe nădejdea unirii cu Domnul, la care vor ajunge după răbdarea durerii execuției, care, așa cum continuă textul, are loc imediat. Autorul redă apoi impactul puternic produs în capitala otomană de această execuție: „Că tot Țarigradu s-au mirat/ Cum tatăl cu fiii s-au tăiat!/ Și toți într-un ceas din zi/ În veci să vor pomeni”⁴⁶.

D. Simonescu mai amintește și un manuscris românesc, păstrat la Cluj, care conține o poezie asemănătoare, redactată de Pavel Popovici în 1813 și care redă pe scurt executarea domnului muntean, rezultat al intrigilor boierești la Poartă: „O pizma câtu-i de mare/ Și câtă face stricare!/ Așa și pre acest domn mare/ Pizma-l trase la pierzare./ Boerii rău sfătuiră/ Și turcilor îl pârâră/ Nu că doar ar fi vinovat,/ Ci că nu plini al lor sfat”⁴⁷. Acuzația adusă contra domnului,

⁴⁴ Biblioteca Academiei Române, Manuscrise – Carte rară (în continuare BAR), Ms. rom. 2150 (în continuare Ms. rom. 2150), ff. 105-106, redat de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 65.

⁴⁵ BAR, Manuscrise – Carte rară, Ms. rom. 2150, f. 106, redat de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 65.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ Textul manuscrisului de la Cluj este reprodus de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 67.

așa cum apare în acest text, este politica antiotomană, favorabilă Imperiului Habsburgic. Sultanul „foarte rău s-a supărat”⁴⁸ și pe Constantin „l-a moarte l-au judecat/ Și numele lui l-au stins/ Cu a feciorilor lui l-au prins/ Scoțându-i din viața lumească/ Cu sabia cea turcească”⁴⁹.

Variante similare celor de mai sus au fost transmise și prin folclor, acolo unde s-a păstrat nealterat refuzul lui Brâncoveanu de a trece la islam, pentru a-și salva viața. Poeziile populare redau cu claritate dialogul dintre sultan și domnul muntean: „De ți-e milă de copiii/ Și de vrei ca să mai fii/ Lasă legea creștinească/ Și te dă-n legea turcească”. Răspunsul lui Brâncoveanu, impresionant, vine imediat: „Facă Domnul ce o vrea/ Chiar pe toți de mi-i tăia/ Nu mă las de legea mea”⁵⁰. Se remarcă faptul că folclorul a conservat, de-a lungul timpului, în mod corect, păstrarea credinței ortodoxe de către domnul muntean și refuzul acestuia de a trece la islam, posibilitate care i s-a propus și care i-ar fi adus salvarea vieții pământești.

Important de menționat, în acest context, este că martiriul Brâncovenilor este amintit de N.M. Vaporis⁵¹, în lucrarea sa dedicată noilor mucenici ortodocși din vremea stăpânirii turcești, din veacurile XV-XIX. Autorul a cules informații despre martirii ortodocși uciși de otomani și a menționat, pentru fiecare în parte, câteva elemente din viața lor, anume: perioada și locul în care aceștia au trăit, meseria lor, dacă aceasta este cunoscută, modul și data martiriului. Prezentarea vieților martirilor este precedată de un studiu în care se analizează pe scurt situația creștinilor în Imperiul Otoman⁵² și modul cum se

⁴⁸ Vezi textul la *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Textul redat în „Apostolul”, XI, 1934, nr. 10, pp. 163-174, reluat de N. Stoicescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 491. Vezi și Șt. Ionescu, P.I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1969, pp. 299-300.

⁵¹ Pr. N.M. Vaporis, *Mărturisitori ai lui Hristos. Viețile noilor mucenici din vremea stăpânirii turcești (1437-1860)*, București, 2002, pp. 184-186. Alături de Constantin Brâncoveanu, cu fiii săi și sftnicul Ianache, lucrarea mai menționează, dintre români, și pe Antim Ivireanul, între acești noi mucenici.

⁵² Pentru situația creștinilor și a Bisericii în Imperiul Otoman, vezi V. Panaite, *Pace, război și comerț în Islam*, București, 1997; S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968; Th. H. Papadopoulos, *Studies and documents relating to the history of the Greek Church and people under Turkish domination*, Brussels, 1952; C.G. Papadopoulos, *Les privileges du Patriarcat écuménique dans l' Empire Ottoman*, Paris, 1924.

ajungea la executarea lor. Autorul subliniază că islamul nu a susținut convertirile forțate⁵³, dar că, mai ales în perioada de decădere a Imperiului Otoman, legea islamică (șeriatul), care nu prevedea moartea decât pentru trădare, a fost mereu încălcată, creștinii ajungând, dintr-un motiv sau altul, în situația de a opta între convertirea la credința musulmană și suferirea unor pedepse sau chiar moarte. Între cei nouăzeci și doi de martiri care au fost decapitați, despre care știm că au fost omorâți în diferite moduri, se numără și domnul muntean, împreună cu fiii săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, și sfetnicul Ianache Văcărescu.

Despre regimul greu de detenție la care a fost supusă familia Brâncovenilor, mărturiile abundă și sunt impresionante. Aproape toate sursele vorbesc despre torturarea lui Constantin Brâncoveanu și a copiilor săi, în scopul de a-i face să declare averile din țară sau din alte locuri.

Și în presa europeană a vremii au apărut referiri la situația Brâncovenilor în timpul detenției lor la Istanbul, punctându-se situația grea și tortura la care au fost supuși. De pildă, *Le journal historique* din Verdun, din august 1714, nota că membrii familiei au fost întemnițați separat, pentru a nu putea comunica între ei: „ce Prince et ses enfants ont ete emprisonnes au chateau des Sept Tours; qu'on les avaient separees, en sorte qu'ils ne pouvaient point se voir, s'entendre, ni se communiquer par lettres, soit entre eux, soit avec aucune personne du dehors, ni du dedans de leur prison”⁵⁴. Raportul olandezului Colyer, de pe 10 mai 1714, aduce noi lămuriri: „Zi și noapte Domnul stă închis într-o cameră întunecoasă, adânc supt fața pământului, iar soția lui, care și ea a trebuit să-și dea juvaierile, stă într-o odaie de sus, bine păzită”⁵⁵, informație pe care

⁵³ „Deși islamul nu susține de obicei convertirile forțate și nici nu acceptă convertirile neîntemeiate pe convingerea sinceră, aceste prescripții erau adesea nesocotite. Ca urmare, avem convertiri la islam făcute din dorința de a scăpa de pedeapsă”. Pr. N.M. Vaporis, *op. cit.*, p. 17.

⁵⁴ L. Baidaff, *La mort de Constantin Brâncoveanu et la presse européenne (1714)*, în „Revue Historique du sud-est europeen”, 1929, nr. 1-3, p. 67. „Acest Prinț și copiii săi au fost întemnițați în Castelul Șapte Turnuri; că ei au fost separați, ca să nu se poată vedea, nici auzi, nici comunica prin scrisori, nici între ei, nici cu altă persoană din interior sau din afara închisorii”.

⁵⁵ Raportul ambasadorului olandez Colyer, de pe 10 mai 1714, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 133.

o regăsim și la Hochepped, pe 15 mai, același an: „L-au adus pe acest principe nenorocit și pe acei fii ai lui, precum și trei boieri fruntași, într-o adâncă groapă supt pământ, unde, din lipsă de lumină, nu pot arde lumânări, nici candelă, despărțit de soția lui”⁵⁶. Despre torturarea lor pentru a-și declara averile scrie și „Gazette de France”, în numerele din mai până în august 1714, dar și „Le Mercure Galant” din Paris, precum și amintitul jurnal din Verdun⁵⁷.

Călătorul francez Paul Lucas, aflat la Constantinopol în vara anului 1714, șocat de lăcomia marelui vizir și de crimele făcute de acesta pentru bogății, se referea și la moartea domnului muntean, despre care nota, în septembrie 1714: „Sous de fausses accusations, pour les depouiller de leurs biens, il y a quelques jours que l'on fit couper la tête au prince de Valachie et a ses enfants, apres leurs encore fait souffrir des questions horribles pour luy faire dire ou il avoit tous ses biens”⁵⁸.

Despre faptul că domnul muntean „e chinuit în fiecare zi pentru a se aduce la lumină averea sa”⁵⁹ scria olandezul Hochepped, pe 28 iulie 1714, iar iezuitul Francisc Gosciecki amintea, la rândul său, că Brâncoveanu e supus la „chinuri grele”⁶⁰. Referiri la regimul de detenție, la tortură și la moartea domnului muntean fac, de asemenea, și Goltz⁶¹, Colyer⁶², Aubry de la Motraye⁶³, venețienii Memmo⁶⁴,

⁵⁶ Raportul lui Hochepped, de pe 15 mai 1714, la *Ibidem*, pp. 133-134.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 64-70.

⁵⁸ „Sub false acuzații, pentru a-i deposeda de bunuri, acum câteva zile a făcut să cadă capul prințului Valahiei și ale copiilor săi, după ce-i făcuse să sufere lucruri oribile pentru a-l face să declare unde avea toate bunurile sale.” Scrisoarea lui Paul Lucas, redată de T. Holban în *Despre moartea lui Constantin Brâncoveanu*, în „Revista istorică”, XXII, 1936, nr. 1-3, pp. 45-46.

⁵⁹ Scrisoarea lui Hochepped, de pe 28 iulie 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, p. 137.

⁶⁰ Francisc Gosciecki, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, ed. citată, p. 598.

⁶¹ Raportul lui Goltz, de pe septembrie 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, p. 78.

⁶² Raportul lui Colyer, de pe septembrie 1714, la *Ibidem*, p. 148: Domnul a fost decapitat „după multe chinuri în închisoare”.

⁶³ Relatarea lui Aubry de la Motraye, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, p. 524.

⁶⁴ Raportul bailului venețian Andrea Memmo către dogele Veneției, despre executarea lui Constantin Brâncoveanu și a copiilor săi, scris pe 31 august 1714, în Hurmuzaki, IX, p. I, p. 537, doc. DCLXXXV, și raportul anterior, de pe 13 iulie 1714, despre torturarea lor, în *Ibidem*, p. 536, doc. DCLXXXIII.

Vettor Zane⁶⁵ și Alvis Mocenigo⁶⁶, ambasadorul francez Marchizul De Bonnac⁶⁷, Del Chiaro⁶⁸, D. Cantemir⁶⁹ sau *Cronica anonimă* despre Brâncoveanu⁷⁰. Detalii legate de modul de tortură aplicat pentru a mărturisi averile sale ne oferă raportul rezidentului imperial Fleischmann⁷¹, din iulie 1714. Acesta, într-un raport către Consiliul de război, de pe 22 iulie, nota că: „Principele valah depus e încă interogat în chip mizerabil și chiar în prezența soției, copiilor și prietenilor săi și aceștia în fața sa, astfel încât și-a dezvăluit deja cea mai mare parte a banilor și bunurilor avute printre altele la Veneția și în Transilvania”⁷². Torturarea domnului muntean dura de multă vreme, căci, pe 28 iunie 1714, același Fleischmann scrisese că: „Principele valah Constantin Basarab aflat în detenție la Șapte Turnuri a fost dat pe mâna lui Bostangi Pașa, pe 15 ale lunii, și din același moment torturat într-un chip de nedescris, cu roata la cap și la mâini, arderea pieptului și multe alte feluri groaznice și interogat din pricina avuțiilor sale ce trebuie să fie ascunse; astfel încât trebuie să reziste la vârsta sa înaintată aceste dureri groaznice și astfel să își apere viața. Același tratament a fost deja dat și fiilor săi”⁷³. O informație interesantă ne este dată de Fleischmann, printr-un raport al său de pe 22 mai 1714, în care acesta specifică statutul

⁶⁵ Raportul lui Vettor Zane către dogele Veneției, de pe 28 iulie 1714, despre torturarea lui Constantin Brâncoveanu, în *Ibidem*, p. 536, doc. DCLXXXIV.

⁶⁶ Raportul lui Alvis Mocenigo și al lui Andrea Memmo, de pe 26 mai 1714, în *Ibidem*, p. 535, doc. DCLXXXII.

⁶⁷ Raportul ambasadorului francez, Marchizul De Bonnac, către regele Franței, de pe 12 noiembrie 1716, despre moartea lui Constantin Brâncoveanu, în Hurmuzaki, vol. VI, București, 1878, p. 166, doc. XCIII.

⁶⁸ Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 131: Sultanul a ordonat „supunerea lui, ca și a fiului cel mare la grele torturi”.

⁶⁹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 101. Brâncoveanu și fiul său cel mai mare au fost supuși, „timp de cinci zile, la cele mai cumplite cazne”.

⁷⁰ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. citată, p. 300. Cu „multe cazne ce l-au căznit pe Costandin-vodă și pe feciorii lui”.

⁷¹ Raportul rezidentului imperial Fleischmann, de pe iunie 1714, editat de C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 268, doc. 410. Mulțumim dl. Bogdan Popa, cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga”, pentru traducerea în română a textelor citate, publicate în limba germană în colecția amintită.

⁷² *Ibidem*, p. 269, doc. 413 de pe 22 iulie 1714.

⁷³ *Ibidem*, p. 268, doc. 410 de pe 28 iunie 1714.

banilor de la Veneția, amintiți ca „vakuf” sau „legatum ad pias causas”⁷⁴. Cu alte cuvinte, se confirmă faptul că o parte din banii de acolo aveau scopuri caritabile, așa cum însuși Brâncoveanu scria în hrisovul său de pe 1 septembrie 1707, prin care dobânda banilor de la Zecca Veneției revenea Academiei Domnești și Mănăstirii „Sfântul Sava” din București⁷⁵.

Decapitarea domnului este, de asemenea, redată de Fleischmann: „Însă numitul bun principe valah a fost decapitat public, devreme, la ceasurile nouă, împreună cu toți cei patru fii ai săi și ginerele, în prezența sultanului, care asista la acest spectacol trist de pe nava sa de la pavilionul imperial, aflat pe țărmul mării, după care capetele și corpurile tuturor acestora au fost duse în fața primei porți a Seraiului și sunt expuse până mâine. Acum văduva principelui și fiicele sunt încă arestate la Bostangi Pașa și așteaptă ieșirea din starea lor dureroasă”⁷⁶.

Așa cum am văzut, despre întemnițarea domnului, torturarea sa și a copiilor săi, refuzul de a-și schimba religia pentru a-și salva viețile și moartea lor vorbesc numeroase surse contemporane evenimentului, provenind din relatările ambasadurilor francezi, olandezi, venețieni la Constantinopol, din scrierile călătorilor străini aflați în capitala Imperiului Otoman la acea dată sau din cronicile românești. Presa vremii conține, de asemenea, semnificative pasaje referitoare la aceste aspecte, căci evenimentele au cutremurat lumea – „fait raisonner bien du monde”⁷⁷, așa cum scria „Le Mercure Galant”, în 1714.

După execuție, trupurile au fost aruncate în mare, de unde au fost luate și îngropate în Insula Halki, în timp ce capetele au fost purtate prin oraș, spre groaza celor prezenți. Un amănunt interesant legat de acest aspect ne oferă raportul inedit, de pe 2 septembrie 1714, al emisarului rus P.P. Șafirov⁷⁸, cel care jucase un rol

⁷⁴ *Ibidem*, p. 267, doc. 407 de pe 22 mai 1714.

⁷⁵ Vezi *infra*.

⁷⁶ C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, ed. citată, p. 270, doc. 414 din 15/27 august 1714.

⁷⁷ Vezi L. Baidaff, *op. cit.*, p. 65.

⁷⁸ Raportul lui P.P. Șafirov, de pe 2 septembrie 1714, la T.G.A.D.A., fond 68, opis 1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Microfilme Rusia, rola 17, c. 133. Mulțumim dl. Marian Stroia, cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga”, pentru amabilitatea de a ne traduce acest document.

de seamă în negocierile ruso-otomane, care au dus la încheierea păcii de la Prut, de pe 12 iulie 1711⁷⁹, care a urmat luptei de la Stănileşti. După ce menționează că Brâncoveanu „a primit o aspră pedeapsă: el și-a pierdut fiii și apoi a fost executat”, cancelarul rus amintește că, în urma execuției, trupurile au zăcut întreaga zi „în fața grădinilor sultanului”, apoi au fost aruncate în mare, iar cel care s-a ocupat „în chip amănunțit” de îngroparea în ritul bizantin a Brâncovenilor a fost fratele patriarhului de Ierusalim, care era, la acea dată, Hrisant Notara, personalitate a vieții culturale și religioase a timpului, cu care domnul muntean avusese bune relații. Prin urmare, reținem detaliul lui Șafirov, anume că trupurile Brâncovenilor au fost înmormântate prin purtarea de grijă a fratelui patriarhului de Ierusalim, Hrisant Notara. Despre soția și fetele domnului, Șafirov scria că sunt arestate și ținute sub pază la Bostangi-bașa.

Abia în 1720, trupul lui Constantin Brâncoveanu a fost adus la București⁸⁰ și înmormântat la Biserica „Sfântul Gheorghe”-Nou, în taină, punându-se doar o candelă⁸¹ deasupra mormântului, cu numele celui decedat. În iunie 1914, V. Drăghiceanu a descoperit că acolo este înmormântat domnul muntean, pornind de la descifrarea inscripției candelă, fapt confirmat și de cercetările arheologice din 1932, când, o echipă de arheologi și doctori, între care N. Minovici și Fr. Rainer, a analizat oasele din punct de vedere medico-legal, adevărind că acestea sunt ale domnului ucis. Decapitarea, atestată de izvoarele istorice, era astfel confirmată și de ancheta medico-legală, care a stabilit că pe o vertebră cervicală există un semn de tăietură cu un corp tăios⁸². Reînhumarea osemintelor

⁷⁹ Despre Pacea de la Prut și rolul jucat de baronul rus P. Șafirov în acest context, vezi: A. Boldur, *Expediția de la Prut din 1711*, în „Studii și cercetări istorice”, XIX, 1946, pp. 47-86, și, mai recent, M. Stroia, *România în confluență europeană în secolul al XVIII-lea*, București, 2004, pp. 50-54.

⁸⁰ Mănăstirea Hurez fusese construită ca necropolă domnească, dar înmormântarea domnului nu s-a putut face acolo, deoarece, în 1720, când trupul său a fost adus în țară, Oltenia se afla sub ocupație austriacă.

⁸¹ Candelă poartă următoarea inscripție: „Această candelă ce s-a dat la Sfântul Gheorghe Nou luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Costandin Brâncoveanu Basarab Voievod și este făcută de Doamna Măriei Sale, Maria, care și Măria Sa nădăjduiește în Domnul, iarăși aicea să i se odihnească oasele. Iulie, 21 zile, 7227 <1720>”.

⁸² Amănunte la N. Șerbănescu, *Mormântul voievodului martir Constantin Brâncoveanu*, în „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare BOR), XCVIII, 1980, nr. 1-2, pp. 109-144.

domnului a avut loc în 1934, precedată de o procesiune solemnă, pe 21 mai, cu participarea Patriarhului Miron Cristea⁸³.

Soția domnului, Maria Brâncoveanu, ginerii și nepotul Constantin au fost surghiuniți în Asia Mică, la Kutahya, după ce fuseseră întemnițați o vreme la Istanbul, pentru ca, în 1717, să se întoarcă în Țara Românească, în alaiul lui Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae Mavrocordat. Hochepped, într-un raport de pe 8 februarie 1715, amintește de soarta celor rămași în viață, precum și de decapitarea unei slugi a fostului domn muntean, care avea o pungă de giuvaiere, încredințată lui spre păstrare de Maria Brâncoveanu, și care, înainte de a fi descoperit, fusese adăpostit mai bine de trei luni în capitala otomană de un preot grec. Soția domnului a fost scoasă din închisoarea Bostangi Bașă din Istanbul cu bani de la Ștefan Cantacuzino, noul domn al Țării Românești, care se temea de ea și care a preferat surghiunirea ei în Asia Mică, împreună cu restul familiei. Hochepped, impresionat de soarta lor, conchide că: „Așa încât, acești oameni sunt necăjiți de ți-e mai mare jalea”⁸⁴. Despre atitudinea ostilă a lui Ștefan Cantacuzino față de Maria Brâncoveanu și trimiterea ei în surghiun amintește și *Cronica anonimă*, unde citim: „Și nu s-au îndestulat Ștefan vodă numai pre moartea lui Costandin vodă și a feciorilor lui, ci încă fiind doamna și ginerii lui Costandin vodă și alți oameni ai lui scăpați din primejdia morții, pre carele vrea turcii să-i sloboază să vie în țară, iar el s-au sfătuit cu tată-său și cu sfetnicii lor că nu să cade să vie în țară, ci să-i facă surgun”⁸⁵. Cronica arată, în continuare, cum noul domn a obținut surghiunirea familiei lui Brâncoveanu „la Kiutaiu, în Anadol”⁸⁶.

Motivele principale ale mazelirii, pomenite cel mai des în sursele vremii, sunt legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu Imperiul Habsburgic, Rusia și alte state europene, în vederea unei politici antiotomane, fapt care constituia o trădare a domnului în raport cu

⁸³ Vezi și I. Lupaș, *Mucenicia Brâncovenilor*, Cluj, 1937.

⁸⁴ Raportul lui Hochepped, de pe 8 februarie 1715, redat de N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în Țerile noastre, după corespondențe diplomatice străine*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice” (în continuare AARMSI), s. II, t. XXXIII, 1909, nr. 1, pp. 11-14.

⁸⁵ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. citată, p. 303.

⁸⁶ *Ibidem*.

Imperiul Otoman, Țara Românească fiind un stat tributar acestuia, pe de o parte, dar și dorința turcilor de a lua averile principelui muntean, pe de altă parte. La acestea, amintite în mod constant de izvoare, Del Chiaro mai enumeră, între capetele de acuzare trimise Porții Otomane contra lui Brâncoveanu prin uneltirile boierilor, și următoarele: cumpărarea de proprietăți în Transilvania, pentru a se refugia acolo la nevoie, impunerea de noi impozite asupra țării⁸⁷, primirea titlului de prinț al Imperiului Habsburgic, baterea de monede cu chipul său, consimțirea la trecerea lui Toma Cantacuzino de partea rușilor în 1711, depunerea de bani la Viena și Veneția și procurarea din Transilvania a unor trâmbițe din argint, fapt considerat insolent, căci „însuși Marele Sultan nu le poseda”⁸⁸. După expunerea motivelor de acuzare, Del Chiaro declară: „Acestea au fost principalele capete de acuzare trimise Porții, cu scopul de a extermina, împreună cu toată familia sa, pe unul din cei mai buni domni ce a avut Valahia”⁸⁹.

Aceste acuzații au fost întărite cu peceți boierești falsificate la Brașov⁹⁰, despre care amintește nu doar Del Chiaro, ci și *Cronica anonimă*, unde se afirmă că: „Și fiind Dumitrașcu hatmanul, fratele lui Mihai vodă, pribeag în Ardeal, la Brașov, fiind ginere lui Mihai spătariul Cantacuzino, la dânsul au trimis de au făcut toate pecețile boierilor Țării Rumânești și le-au trimis aici la socru său, Mihai spătariul, de au făcut arzuri despre țară, pârând pre domnul că este hain și bogat și alte vorbe viclene de-ale lor, și acelea, trimițându-le Dumitrașcu hatmanul la frate său Mihai vodă, le-au dat turcilor care [...] i-au fâgăduit domnia lui Mihai vodă”⁹¹. În falsificarea peceților, un rol important l-a avut, așa cum reiese din cronică, Dumitrașcu Racoviță, ginerele lui Mihai Cantacuzino spătariul și fratele lui Mihai Racoviță, fostul domn al Moldovei.

Constantin Brâncoveanu, deși înrudit cu familia Cantacuzino și binevoitor față de aceasta, mai ales în prima parte a domniei, s-a

⁸⁷ Politica fiscală a domnului a fost nevoită să țină cont de cerințele turcilor, care măreau în mod constant pretențiile față de Țările Române.

⁸⁸ Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, pp. 117-118.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 118.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 116.

⁹¹ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. citată, p. 297.

depărtat de ea treptat⁹², deoarece Cantacuzinii optau pentru o politică antiotomană deschisă, favorabilă rușilor, în timp ce domnul muntean era adeptul unei alianțe antiotomane făcute în taină, pentru a nu expune Țara Românească unui atac otoman, în condițiile în care raportul politico-juridic al Țării Românești față de Poarta otomană era acela al unui stat tribut⁹³. Prin urmare, Constantin Brâncoveanu a avut corespondență cu puteri antiotomane, dar în taină, în timp ce oficial el plătea tribut turcilor, de la care a și primit domnia pe viață, în 1699, aceasta fiindu-i întărită, probabil în 1703, cu prilejul vizitei la Adrianopol.

Despre primirea domniei pe viață mărturisește chiar domnul muntean, în însemnările sale de taină⁹⁴. Astfel, în anii 7207-7208, care corespund anului de la Hristos 1699, Brâncoveanu nota: „Februarie 8 dni, miercuri, au venit Dumitrașco Racoviță și cu Barbul Cornei de la Odrii, cu vestea că ni s-au dat domnia cu hatîșerif în toată viața noastră”⁹⁵. Pe 17 februarie, domnul nota din nou: „Vineri, au venit Frățilă iuzbașa, de la Odrii, cu veste că au tras împăratul hatul la baratul, care ne-au făcut ca să ne fie domnia în toată viața noastră”⁹⁶, pentru ca, pe 13 aprilie, să scrie: „Aprilie 13 dni, Joi, în Sărbători, au venit Agă de la Împărăție, cu hatîșerif și caftan de domnie, cum că ni s-au dat în toată viața noastră”⁹⁷. Prin urmare, domnul scria că i s-a dat domnia pe viață, cu acte, hatîșerif și berat, semnate „au tras Împăratul hatul la baratul”⁹⁸ de sultan. Hatîșeriful și caftanul de domnie vin în țară printr-un agă, abia în aprilie, însă situația era clarificată încă din februarie, în timp ce informația sosise mai repede, adusă domnului chiar de Dumitrașco Racoviță, cel care va

⁹² Vezi R. Șt. Ciobanu, *Constantin Vodă Brâncoveanu și Cantacuzinii*, în *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Slatina, 2004, pp. 342-360.

⁹³ Pentru statutul politico-juridic al Țărilor Române în raport cu Imperiul Otoman, vezi M. Maxim, *Țările Române și Imperiul Otoman*, în *Istoria românilor*, vol. V, coord. V. Căndea, București, 2003, pp. 803-851 sau Idem, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993.

⁹⁴ Însemnările făcute de domnul muntean au fost publicate de E. Vîrtosu, *Însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1942.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 186.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

complota, în cele din urmă, la detronarea lui Brâncoveanu. Acor-darea de turci a domniei pe viață era un fapt atipic, căci domnii, mai ales din veacul al XVI-lea, de când crescuse dependența Ță-rilor Române față de Imperiul Otoman, erau schimbați frecvent și chiar mutați dintr-o țară în alta. Cu câteva excepții, media domniilor a fost de trei ani, în secolul al XVI-lea, așa cum remarcau și călătorii străini. În perioada fanariotă se va ajunge la o mai deasă schim-bare a domnilor, pentru ca apoi, prin Hâtîșeriful de la Gulhane, din 1802, durata domniei să se stabilească la șapte ani. Ulterior, prin Tratatul de la Adrianopol, în 1829, domnia se va da pe viață, dar prin Convenția de la Balta Liman, în 1849, a rămas fixată la șapte ani.

La fel cum dovedise prudență și față de Imperiul Habsburgic, Constantin Brâncoveanu păstra rezervă și față de o alianță deschisă cu rușii, deoarece aceștia s-au aflat, până în 1709, antrenați în Răz-boiul nordic, cu Suedia, nefiind interesați de o implicare directă în Balcani, într-un război antiotoman. Neținând seama de situația reală, Cantacuzinii duceau o politică aproape independentă față de domn, cu sprijinirea directă a Rusiei. De pildă, în 1711, în lupta de la Stă-nilești, spătarul Toma Cantacuzino, dezertând, a fugit cu o parte din oaste în ajutorul rușilor, însă, așa cum se știe, aceștia au suferit o grea înfrângere din partea turcilor. În taină însă, Brâncoveanu între-ținea corespondență diplomatică atât cu Imperiul Habsburgic, cât și cu Rusia, fiind apreciat de ambele puteri și primind titlu de prin-cipe al Imperiului Habsburgic, în 1695, cât și decorații cu crucea Sfân-tului Andrei din partea țarului. Se remarcă, așadar, discernământul politic al domnului muntean, care, deși căuta alianțe antiotomane, nu se avânta în acțiuni care nu ar fi avut șansă de izbândă și care ar fi pus țara în pericol față de Imperiul Otoman. Brâncoveanu se opune politicii prea deschise față de Rusia, manifestată de familia Cantacuzino, și ia anumite măsuri, între care și îndepărtarea spă-tarului Mihai Cantacuzino, în 1706, căci, la acea vreme, rușii nu încheiaseră încă Războiul Nordic. După dezertarea lui Toma Canta-cuzino, domnul îi confiscă acestuia averile, pentru viclenie, și astfel devine inevitabilă ruptura dintre principe și membrii familiei Canta-cuzino, care uneltesc de acum la Poartă schimbarea domnului. In-teresant este că aceștia l-au pârât pe domn turcilor că are corespon-dență cu puteri antiotomane, tocmai ei, care au ajuns în conflict cu Brâncoveanu pentru că optau pentru o politică antiotomană

deschisă!⁹⁹ Se vede clar că se urmărea preluarea puterii în familia Cantacuzino, prin înlăturarea lui Brâncoveanu.

Știrile transmise prin presa vremii pun accentul pe dorința turcilor de a lua averile domnului muntean, în timp ce corespondența diplomatică, fără a neglija aspectul bogățiilor, enumeră și alte motive ale mazilirii principelui valah. Astfel, în raportul său din septembrie 1714, Hochepped scria: „Așa că în aceasta par a-i fi stat crimele, că a avut prea multă avere. Deși sunt destule pretexte de învinuire: că a avut corespondență cu Țarul din Moscova”¹⁰⁰. Legăturile lui cu Rusia¹⁰¹, comunicate turcilor de boieri, erau adevărate, domnul având corespondență intensă cu țarul Petru I, în vederea închegării unei alianțe antiotomane. De pildă, în 1697, emisarul domnului muntean propunea țarului o colaborare militară de mare anvergură, cu implicarea popoarelor balcanice aflate sub dominație antiotomană¹⁰².

În porunca sultanului Ahmed III către mubașirul Mustafa, din martie 1714, se cerea prinderea și aducerea la Poartă a lui Brâncoveanu și a fiilor săi, accentul punându-se pe vina de trădare a domnului muntean față de Înalta Poartă, vină care, potrivit șeriaturii, aducea moartea vinovatului, deoarece, spune textul, domnul muntean avea legământ cu sultanul, adică se afla în relații de vasalitate față de acesta. Hainul domn, însă, i-a ajutat pe ghiauri, adică pe nemusulmani, pe creștini, care sunt, așa cum se spune în document, vrăjmașii credinței și ai statului otoman. I se reproșa domnului muntean că a ajutat pe ruși în războiul acestora contra otomanilor: „Constantin a călăuzit atacul și biruința tagmei ghiaurilor asupra țărilor mele bine păzite, ajutând cu zaherele și în alte chipuri”¹⁰³. Actul

⁹⁹ Pentru politica externă a domnului muntean, vezi de pildă P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în *Istoria românilor*, vol. V, coord. V. Cândea, București, 2003, pp. 248-269; Idem, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688-1714)*, București, 1997; C. Bălan, *Domnia și personalitatea voievodului Constantin Brâncoveanu. Unele considerații*, în „Revista de istorie”, t. 41, 1988, nr. 4, pp. 841-860.

¹⁰⁰ Raportul lui Hochepped, la N. Iorga, *Documente privitoare al Constantin Vodă Brâncoveanu*, ed. citată, p. 139.

¹⁰¹ Vezi de exemplu Gh. Cardaș, *Legăturile între Petru cel Mare și Constantin Brâncoveanu*, în „Studii”, III, 1950, nr. 3, pp. 169-177.

¹⁰² Detalii în P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în *loc. cit.*, p. 262.

¹⁰³ Actul din martie 1714 a fost publicat în limba turcă și în traducere românească de V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, pp. 85-88, doc. nr. 11.

menționează în continuare că, „întrucât trădarea și josnicia sa s-au adeverit una după alta, problema menționată a fost supusă atenției actualului şeyh-ul-islam și muftiu al oamenilor”¹⁰⁴, care a stabilit că, dacă se va dovedi că „pe când era dimpreună și în alianță și în înțelegere și avea legământ cu sultanul, voievodul menționat s-a dat la trădare și abuzuri și unindu-se cu ghiaurii, care sunt vrăjmașii credinței și statului, i-a ajutat și i-a sprijinit”¹⁰⁵, atunci se impune, potrivit șeriaturii, uciderea sa. Se preciza apoi confiscarea banilor și bunurilor, precum și omorârea domnului, a fiilor și ginerilor lui, dacă aceștia vor opune rezistență, și trimiterea capetelor lor la Istanbul. Trădarea era o vină gravă, o încălcare a legământului, care prevedea ca domnul să fie prieten prietenilor și dușman dușmanilor sultanului (*dosta dost ve dușmana dușman olub*) și vina aceasta avea o componentă religioasă, deoarece însuși haraciul era văzut nu doar sub forma sa financiară, ci și ca o răscumpărare a păcii islamice. Prin urmare, având corespondență cu puterile creștine, domnul muntean și-a primejduit viața.

Sursele interne amintesc câteva fapte neobișnuite întâmplate în acea vreme, în legătură cu moartea Brâncovenilor. De pildă, *Cronica anonimă* nota că imediat după uciderea domnului muntean: „Dumnezeu, Ce nu Se înșală niciodată, au început a trimite și minuni în lume, pentru ca să cunoască toți că nu sunt Șăitâneștii și cu ai lor dumnezei, ci este Dumnezeu Acela mare și puternic, Care face minuni singur. Însă întâia minune au fost că, trimițând Ștefan vodă pe doamna sa și pe coconii lui la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde este o icoană a Maicii Precistii, făcătoare de minuni, pentru închinăciune, întâmplându-se în zioa de Sânta Maria mare, adică Adormirea Precistii, de era acolo doamna la mănăstire, în care zi și la Țarigrad au tăiat pe Costandin vodă și coconii lui (o minune!), într-aceeași zi au lovit pe această doamnă a lui Ștefan vodă nevoie, lovitură, îndrăcire, cât s-au spăriat toți câți era acolo cu dânsa și se mira ce să-i facă. Și multă vreme cu acea îndrăcire au fost. Și această întâmplare fiind, iar n-au venit Ștefan vodă¹⁰⁶ cu ai lor la

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 87.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Ștefan Cantacuzino și tatăl său, Constantin, care au complotat împotriva lui Brâncoveanu, au fost sugrumați de turci, în 1716. Vezi D. Cantemir, *op. cit.*, p. 101: „În săptămâna Preasfintei Treimi (căreia ei nu i-au păstrat credința), în 1716, iunie, ziua 7, la ceasurile patru din noapte, a fost gătuțit mai întâi Ștefan, apoi tatăl său,

cunoștință ca să-și vadă păcatele ce l-au făcut, pentru care Dumnezeu și minune mare au făcut de s-au îndrăcit doamna sa”¹⁰⁷.

Cronica spune clar că, în aceeași zi în care era omorât Brâncoveanu la Istanbul, soția lui Ștefan Cantacuzino, care era noul domn și care complotase la înlăturarea predecesorului său, s-a dus la Mănăstirea Dintr-un Lemn, pentru a se închina la o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului, fiind praznicul Adormirii Maicii Domnului. Atunci, ea s-a îndrăcit, de s-au speriat toți și multă vreme a rămas așa, însă, spune autorul cu tristețe, faptul nu a fost luat în seamă de Ștefan Cantacuzino și ai săi pentru a se îndrepta, ei nevăzând că acesta era un semn de la Domnul dat lor spre a se pocăi de păcatul săvârșit, adică cel împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Minunea este dată, spune autorul, pentru a se vedea că nu Șăitâneștii sunt dumnezei, ci Dumnezeu este Cel puternic. Termenul de Șăitânești întâlnit în text se referă la familia Cantacuzino, porecla de „Șeitan oglu”, în turcă „fiul diavolului”, fiind dată lui Mihai Cantacuzino, tatăl lui Andronic și bunicul lui Constantin Cantacuzino, marele postelnic, unul dintre întemeietorii familiei Cantacuzino în Țara Românească, familia fiind de origine bizantină. Constantin Cantacuzino postelnicul este tatăl lui Constantin Cantacuzino, marele stolnic, „hoțul acel bătrân”¹⁰⁸, unchiul lui Constantin Brâncoveanu, frate cu Stanca, mama sa, și cu Șerban, fostul domn.

Evenimentul îndrăcirii Păunei, soția lui Ștefan Cantacuzino, este relatat și de o altă cronică, anume cea scrisă de Radu Popescu, care notează: „Iar aici în țară s-au arătat o minune mare, care iaste vrednică de scris. Fiind doamna lui Ștefan vodă la Mănăstirea Dintr-un Lemn, mergând pentru evlavie, în ziua de Sântă Maria Mare, cându l-au tăiat pe Costandin vodă și pe feciorii lui la Țarigrad, într-acea zi o au ajunsu și pă doamna la mănăstire o nevoie mare, dă făcea

Constantin, iar capetele lor, jupuite și umplute cu bumbac, au fost trimise vizitului la Adrianopol, iar trupurile aruncate în mare”. Vezi și Ep. Gherasim Cristea, *Pedeapsa lui Dumnezeu pentru uciderea Sfinților Brâncoveni*, în *Constantin Basarab Brâncoveanu*, ed. citată, pp. 493-498.

¹⁰⁷ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. citată, p. 302.

¹⁰⁸ Așa îl numește cronică lui Radu Popescu pe Constantin Cantacuzino stolnicul, acuzându-l de complotare împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Vezi Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronici brâncovenesti*, ed. citată, p. 324.

toate grozăviile și ei nicicum socotia că au venit bătaia lui Dumnezeu, de plătește după faptele lor”¹⁰⁹.

Un alt fapt interesant este relatat de secretarul domnului, Anton Maria Del Chiaro, pe care acesta îl aflase, după cum însuși mărturisește, de la fiicele lui Constantin Brâncoveanu. Del Chiaro spune că, în martie 1714, cu câteva zile numai de la mazilirea domnului, fiica cea mare a sa, Stanca, s-a îmbolnăvit și peste câteva zile a și murit. Înainte de a muri, însă, „în agonie chemă pe Doamna, mama ei, și surorile ei, arătându-le, halucinând, o ceată de turci, care zmucește de grumaz pe tatăl ei, voind să-l ducă la Constantinopol. Cu greu fu liniștită de cei din jurul ei, dar muri după câteva ore”¹¹⁰.

Așa cum am văzut, numeroase surse din secolele XVIII-XIX prezintă, mai laconic sau mai detaliat, însă într-un mod impresionant, sfârșitul lui Constantin Brâncoveanu, uciderea sa și a familiei la Istanbul, pe 15 august 1714. Moartea sa, de o cruzime neobișnuită, care a zguduit și pe contemporanii săi, este una martirică, el refuzând să-și părăsească credința pentru a-și salva viața. Sfârșitul său, care i-a adus cununa martiriului, venea, însă, să împlinească o viață dedicată sprijinirii Ortodoxiei, deopotrivă în Țările Române și în spații aflate sub stăpânire islamică.

Constantin Brâncoveanu a manifestat, pe toată durata domniei sale (1688-1714), o grijă deosebită față de sprijinirea Ortodoxiei, acest lucru materializându-se prin ctitorii de lăcașuri sfinte, înzestrate cu danii în bani, moșii, veșminte preoțești și cărți liturgice, acestea din urmă fiind tipărite în mai multe centre din Țara Românească, domnul susținând din plin activitatea tipografică. O grijă deosebită a avut-o domnul muntean față de românii ortodocși din Transilvania, care, după ce în veacul al XVII-lea avuseseră de înfruntat presiunea calvină, se confruntau acum cu pericolul trecerii forțate la unirea cu Roma. Pentru ajutarea românilor transilvăneni, Brâncoveanu a folosit mai multe mijloace. Dincolo de sprijinul material în bani sau cărți de cult, domnul muntean a recurs și la activitate diplomatică, intervenind la Viena pentru libertatea de cult a acestora¹¹¹. La stăruințele sale, împăratul Leopold dă două diplome, pe 12 septembrie și pe 12 decembrie 1701, pentru ca românii să nu fie siliți

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 325.

¹¹⁰ Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 120.

¹¹¹ Șt. Meteș, *Relațiile Bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, pp. 10-11.

să se unească cu Roma. Legăturile politice ale lui Brâncoveanu cu Anglia au fost, de asemenea, puse în slujba apărării Ortodoxiei din Transilvania, Anglia susținând la Viena revendicările românilor ortodocși din Transilvania, sprijinite de domnul muntean¹¹².

Construirea de lăcașuri de cult sau repararea celor anterioare a fost un alt mod de ajutorare a românilor transilvăneni. În 1697, Brâncoveanu a ridicat Biserica „Sfântul Nicolae” din Făgăraș, căreia, pe 17 octombrie 1699, îi dă dreptul să ia o parte din veniturile vămii domnești de la Rucăr. Cronica lui Radu Greceanu consemnează evenimentul, spunând: „Pentru că neavându creștinii de acolo biserică, trimis-au la Măria Sa, cu multe rugăciuni, ca să le facă o biserică și, neapărându-se Măria Sa de un lucru dumnezeiescu ca acesta, stătut-au bucuroși după rugăciunea lor și au trimis de au făcut biserică mare și frumoasă, întru pomenirea și cinstirea celui mare făcător de minuni, Sfântul Nicolae Mirlicheischi”¹¹³. La Sâmbăta de Sus, județul Brașov, domnul muntean a construit o biserică de zid, în locul celei anterioare de lemn, biserică ce va fi ulterior dăruită cu tunurile, în încercarea autorităților habsburgice de a distruge Ortodoxia în Transilvania. De asemenea, domnul muntean reface biserica de la Ocna Sibiului. Sibiul și Brașovul, care s-au bucurat de atenția principelui din Țara Românească, vor deveni, la sfârșitul veacului al XVII-lea, dar mai ales în secolul al XVIII-lea, două centre cu puternică cultură ortodoxă, sprijinite de comunitățile grecești¹¹⁴ de aici, care înființează școli și biserici, cu predare și slujire în limba greacă. Păstrând legătura cu alte centre ortodoxe, precum Epirul ori Trapezuntul, comunitățile grecești de aici, care obțin din partea principilor Transilvaniei dreptul de autoadministrare, aduc în aceste două orașe transilvănene cărți de cult, dogmatice și apologetice. De pildă, în 1661, Mitropolitul Leontie din Pafos, Cipru, lasă ca donație, la

¹¹² Despre aceste aspecte, vezi A. Pippidi, *Un episod al relațiilor româno-engleze: Corespondența dintre Constantin Brâncoveanu și lordul Paget*, în *Constantin Brâncoveanu*, Ed. „P. Cernovodeanu, Fl. Constantiniu”, București, 1989, p. 140.

¹¹³ Radu Greceanu, *Începutura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Rumânești, Io Costandin Brâncoveanu Basarab voievod, dă când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele Măriei Sale s-au întâmplat* (în continuare *Începutura istoriei*), în *Cronici brâncovenești*, ed. citată, p. 85.

¹¹⁴ Pentru comunitățile grecești din Transilvania, vezi A. E. Karathanasis, *Elenismul în Transilvania*, București, 2003.

moartea sa, în 1661, bibliotecii grecești din Sibiu, ediții venetiene din Noul și Vechiul Testament, Evanghelie, Octoih, Psaltire, Triod¹¹⁵. Printre alți donatori de cărți ortodoxe, găsim și pe patriarhul de Ierusalim Dosithei Notara, cel care a stat o vreme la curtea lui Brâncoveanu și care a corespondat cu Athanasie Anghel, încercând să-l reîntoarcă la Ortodoxie.

Constantin Brâncoveanu sprijină, la rândul său, pe românii din Transilvania, trimițându-le cărți. Astfel, daniile importante găsim către Mitropolia din Alba Iulia, Biserica din Șcheii Brașovului, Mănăstirea Sâmbăta de Sus. La biserica din Șcheii Brașovului se aflau, așa cum vedem dintr-un inventar al cărților bibliotecii, din secolele XVII-XIX, douăzeci de cărți brâncovenești, multe dăruite de domnul însuși, precum *Biblia*, două exemplare din *Mărgăritare* scrise de Sfântul Ioan Gură de Aur, douăsprezece *Minee*, un *Triod*, un *Penticostar*, un *Apostol*¹¹⁶. Largă circulație în Transilvania au *Pravoslavnica mărturisire*, tipărită la Buzău în 1691 (bazele tipografiei de la Buzău fiind puse de fostul episcop de Huși, Mitrofan, cu sprijinul lui Brâncoveanu, în 1691) și lucrarea lui Maxim Peloponezianul, *Carte sau lumină*, tipărită la Snagov, în 1699¹¹⁷. Tipăriturile din centrele muntene București, Snagov, Târgoviște, Buzău și Râmnic¹¹⁸ ajung nu doar la mănăstiri celebre din Transilvania, ci și în sate izolate, unde găsim cărți păstrate și după acțiunea lui Bukkow, din 1761. De exemplu, la biserica din satul Trestia, jud. Hunedoara, s-au păstrat opt cărți

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 64.

¹¹⁶ I.A. Pop, *Domnia lui Constantin Brâncoveanu și românii din Transilvania – realitate istorică și reflectare în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII*, în *Constantin Brâncoveanu*, Ed. „P. Cernovodeanu, Fl. Constantiniu”, ed. citată, p. 63.

¹¹⁷ Detalii la I. Cristache-Panait, *Carte, artă și istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncovenești* (în continuare *Carte, artă și istorie*), în „Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică”, 1989, nr. 36, pp. 39-52.

¹¹⁸ Între cărțile editate în timpul și din porunca lui Constantin Brâncoveanu se numără lucrări apologetice, precum cea a lui Maxim Peloponezianul, *Manual în contra schismei papistașilor*, București, 1690, cărți de cult, precum *Slujba Sfintei Paraschiwa celei Nouă și a Sfântului Grigorie Decapopolitul*, București, 1692, ori *Evanghelia greco-română*, București, 1693, sau lucrări din literatura patristică. Singura carte laică tipărită de domn este *Gramatica slovenească*, a lui Meletie Smotrițki, apărută la Snagov, în 1697. Vezi D. Bădară, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Braïla, 1998, pp. 144-146.

editate în Țara Românească, iar în biserica de lemn din satul Vălișoara, din același județ, s-au găsit șapte exemplare de tipărituri muntene, printre care un *Apostol* tipărit la Buzău în 1704 și un *Liturgbier* apărut la Târgoviște în 1713¹¹⁹, numeroase cărți de cult scăpând neconfiscate de autorități¹²⁰. Pentru tipărirea cărților în Transilvania, domnul muntean trimite la Alba Iulia pe Ștefan Iștvanovici, ucenicul mitropolitului Țării Românești, Sfântul Antim Ivireanul. Iștvanovici reliefa meritul domnului muntean în tipărirea cărților în Transilvania¹²¹.

Și față de ierarhii transilvăneni, Brâncoveanu a manifestat grijă. Ne amintim, de pildă, de misiunea sa la Istanbul, încă din 1681, așadar înainte de a ajunge la domnie, cu scopul de a interveni la solii ardeleni Laszlo Csaki și Kristof Pasko pentru eliberarea din închisoare a Mitropolitului Sava Brancovici¹²², care fusese întemnițat și bătut pentru că nu acceptase tendințele de calvinizare susținute de principele Mihai Apaffi¹²³. În 1698, când a fost hirotonit la București Athanasie Anghel, ca mitropolit de Alba Iulia, acesta a primit cadou din partea domnului muntean cărți de cult, odăjdii arhieresti, iar Mitropoliei i s-au dat bani, pentru ajutor. După trecerea lui Athanasie Anghel la unirea cu Roma, Constantin Brâncoveanu îi întărea pe românii din Brașov să rămână neclintiți în credința lor, asigurându-i că Athanasie Anghel nu are voie, din partea autorităților habsburgice, să-i forțeze să se unească. Iată ce le scria, pe 5 iulie 1701, în această privință, domnul muntean brașovenilor: „Iar molitva voastră și dumneavoastră alți pravoslavnici, cumcă nimic nu v-ați lunecat, nici ați umblat după aceea, ce ați păzit curat legea ce pravoslavnică, care de la părinții și moșii voștri o aveți, de aceasta foarte

¹¹⁹ I. Cristache-Panait, *Contribuții la cunoașterea relațiilor culturale ale populației românești din Transilvania cu Țara Românească în sec. al XVII-lea*, București, 1973, p. 16.

¹²⁰ Pentru politica de confiscare a cărților ortodoxe în Transilvania, interesant este un raport din 1792, păstrat la Arhivele Voivodinei, care arată că autoritățile habsburgice au confiscat, în 21 de comune din Banat, 60 de cărți de cult editate în Țara Românească. Actul este menționat de V. Cândea, *Mărturie românești peste hotare*, vol. II, București, 1998, p. 302.

¹²¹ I. Cristache-Panait, *Cartă, artă și istorie...*, p. 40.

¹²² Sava Brancovici a fost canonizat în 1955 și este prăznuit pe 24 aprilie, împreună cu Ilie Iorest, un alt mitropolit al Transilvaniei prigonit pentru păstrarea dreptei credințe.

¹²³ Vezi P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor*, ed. citată, p. 6.

neu părut bine și nem bucurat, căci cunoaștem că ați făcut lucru cinstit și cuvios, plăcut lui Dumnezeu și oamenilor celor înțelepți, dela care Dumnezeu rugăm să vă întărească și să vă păzească tot în ce strămoșească pravoslavnică lege, să o puteți ține și păzi curată și nezmintită, căci noi vedem și de la curte împărătească dela Beci avem știre, că dumnelui piscupul n-are voe împărătească ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vre de voia lor¹²⁴. Bucurându-se că brașovenii au păstrat Ortodoxia, Brâncoveanu îi asigura pe aceștia că și alți creștini din Transilvania și-au păstrat credința ortodoxă: „Înțeles-am că și părinții dela Făgăraș și alți creștini pravoslavnici, iarăși asemenea nimic nu s-au lunecat cu fire, ce și-au păzit cinste legii sale, care și de aceasta mult nem bucurat¹²⁵, domnul muntean amintindu-le că îi va ajuta și îi va păzi în continuare.

Brâncoveanu ridică biserici în Țara Românească. Chiar înainte de domnie, construiește bisericile de la Potlogi, județul Dâmbovița (1683), și Mogoșoaia (1688), pentru ca apoi, odată ales domn, să continue activitatea ctitoricească, prin celebrele mănăstiri Hurez (1690-1694, cea care trebuia să devină necropolă domnească) și Mamul (1696), din județul Vâlcea; „Sfântul Gheorghe”-Nou, „Sfântul Ioan”-Grecesc, „Sfântul Sava” din București fiind refăcute de domn, rămânând celebru în arhitectură așa-numitul stil brâncovenesc, folosit și în perioada următoare¹²⁶. Alte lăcașuri de cult au fost pictate prin grija domnului muntean, așa cum s-a întâmplat, de pildă, cu biserica Mănăstirii Gura Motrului din județul Mehedinți, zugrăvită între 1702 și 1704.

În 1694, Constantin Brâncoveanu a transformat Școala de la „Sfântul Sava”, care exista din vremea predecesorului său, în Academie Domnească¹²⁷, ea devenind cel mai înalt for de învățământ din țară, cu programă de studiu similară instituțiilor de învățământ superior

¹²⁴ S. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700-1783)*, Brașov, 1901, pp. 15-16.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 16.

¹²⁶ Vezi, de exemplu, R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu, between the "House of Books" and Europe*, București, 2006; G. Popescu-Vâlcea, *Constantin Brâncoveanu, inițiator și protector al unui nou stil de artă românească: stilul Brâncovenesc*, în „BOR”, anul LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 900-915.

¹²⁷ Despre Academia Domnească, la A. Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971.

din acea vreme, veniturile Academiei fiind asigurate, în mare parte, din dobânda banilor depuși de domn la Banca Zecca din Veneția¹²⁸, după cum însuși domnul ne spune, într-un act de pe 1 septembrie 1707: „Făcut-am domnia mea ajutor sfintii aceștii case, ca să se poată păzi și să se ajutoreze spre bună și lăudată stare, adică pus-am domnia mea 30.000 de ducați la Țeca a lui Sfântul Marco, care iaste la domniia venețianilor, care bani i-am închinat să fie în vecie stătători la această sfântă biserică a Marelui Mucenic Gheorghe, metoh Sfântului Mormânt. Întărindu cu acestu hrisov al domnii mele, ca toată dobânda acelor 30.000 decați, care face într-un an 900 de ducați, iar taleri fac 810, acești bani să se dea fără nici o îndoială la această sfântă mănăstire”¹²⁹. Referindu-se la banii depuși la Veneția, Constantin Dapontes nota: „Această cantitate atât de mare nu s-a adunat de la supuși, de la locuitorii țarei, adică de la haragi și alte dări, după cum adună acum domnii actuali. Ci tote strânsoarea <de bani> era din veniturile lucrurilor lui, de la stupi, oi, boi, cai, porci, grădini și pământuri și din unele venituri domnești ale cămărei, nu ale visteriei”¹³⁰.

Domnul muntean a făcut numeroase danii în întreg spațiul ortodox¹³¹, ajutând astfel mănăstirile athonite¹³², cele sârbești (de la Milesevo, Ravanița, Studenița), din Bulgaria, Mănăstirea Sumela din Antiohia, Mănăstirea ctitorită de Constantin Pogonat din Rumelia, Panaghia de lângă Ianina, Mănăstirea Halki (acolo unde va sta o

¹²⁸ Vezi C. Bălan, *Cultura în Țara Românească și Moldova*, în *Istoria românilor*, vol. V, Ed. „V. Cârdeș”, București, 2003, p. 877.

¹²⁹ Hrisovul de pe 1 septembrie 1707 este copiat în *Condica Marii Logofeții (1692-1714)*, Ed. „M. Bâzgan”, Pitești, 2009, pp. 425-427, doc. nr. 292.

¹³⁰ C. Erbiceanu, care publică textul lui Dapontes, confirmă cele spuse de cronicarul grec în această privință. Vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. 172.

¹³¹ Pentru aceste aspecte, vezi T.G. Bulat, *Daniile lui Constantin Vodă Brâncoveanu pentru orientul ortodox*, în „BOR”, anul LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 931-944; I. Rămureanu, *Constantin Brâncoveanu – sprijinitor al Ortodoxiei*, în „BOR”, anul LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 916-930; N. Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu – ctitor de cultură românească*, în „BOR”, anul LXXXII (1964), nr. 9-10, pp. 879-899. Vezi și N. M. Popescu, *Viața și traiul domnului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu*, în „BOR”, anul XXXVIII (1914-1915), nr. 4, pp. 355-382.

¹³² P. Cernovodeanu, *Constantin Brâncoveanu și Muntele Athos*, în „Revista istorică”, anul IX (1998), nr. 3-4, pp. 115-121.

vreme trupul domnului după uciderea sa), precum și patriarhiile orientale de la Ierusalim, Alexandria și Antiohia; a clădit totodată bisericile ortodoxe în Galata, la Istanbul (1698) și la Ismail (1698). Activitatea sa religioasă este cunoscută în epocă și apreciată chiar și de persoane de alte credințe; de pildă anglicanul Edmund Chishull, care a făcut parte din suita fostului ambasador englez la Istanbul, lordul Paget, și care a vizitat împreună cu acesta Țara Românească în 1702, nota despre domnul muntean, pe care-l cunoscuse personal, că este o fire „blândă și îndatoritoare, mărinimos, grijuliu de educarea familiei sale și un mare ocrotitor al religiei și, prin urmare, darnic în cheltuielile pentru tipar și împărțirea de cărți, ridicarea de mănăstiri, împodobirea bisericilor și alte fapte evlavioase”¹³³.

Domnul muntean a trimis cărți în zonele ortodoxe aflate sub dominație musulmană, care nu aveau tipar, acesta nefiind permis de islam, tiparul românesc jucând, astfel, până la începutul veacului al XVIII-lea, un rol de mare însemnătate în întregul Orient ortodox. Ne amintim în acest sens că, la rugămintea patriarhului de Antiohia Athanasie Dabbas, care vizitase Țara Românească în vremea lui Brâncoveanu, acesta din urmă i-a dăruit înaltului prelat o tiparniță cu litere arabe, pe care o va duce la Alep, tiparniță care funcționase inițial la Snagov și care scosese la lumină un *Liturghier greco-arab*, în 1701, și un *Ceaslov greco-arab*, în anul următor¹³⁴. Brâncoveanu a sprijinit și tipărirea cărților de cult cu caractere georgiene, pentru credincioșii de la Tiflis. Astfel apărea, în 1710, un *Liturghier georgian*, care cuprindea și câteva versuri române, scrise cu caractere georgiene, dedicate lui Wachtang VI¹³⁵.

Prin exemplele înfățișate mai sus, fără a urmări o prezentare exhaustivă a activității religioase a domnului muntean, care s-a bucurat de o atenție deosebită din partea istoriografiei, am dorit să punctăm principalele direcții ale acesteia, pentru a înțelege mai bine că sfârșitul său martiric a încununat o viață dedicată apărării Ortodoxiei. Am văzut, așadar, că sprijinul acordat Ortodoxiei, în Țările Române,

¹³³ Relatarea lui Edmund Chishull, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, ed. citată, p. 197.

¹³⁴ M. Păcurariu, *Legăturile Țărilor Române cu Patriarhia Antiobiei*, în „Studii Teologice”, anul XVI (1964), nr. 9-10, pp. 606-607.

¹³⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Craiova, 1993, p. 11.

dar și în întreg Orientul ortodox, a îmbrăcat mai multe forme, anume: daniile în bani, obiecte de cult sau cărți tipărite, de mare valoare, într-o epocă în care tiparul nu era răspândit, precum și ctitorirea de lăcașuri sfinte sau repararea celor anterioare. De asemenea, prin legături politice și diplomatice, cu Anglia și Imperiul Habsburgic, Brâncoveanu a încercat îmbunătățirea vieții românilor din Transilvania, dorind ca aceștia să fie lăsați în mod liber să aleagă dacă vor sau nu să treacă la unirea cu Roma, fără a fi forțați de autorități. Odată cu mazilirea sa, în martie 1714, fostul domn muntean a fost nevoit să aleagă între păstrarea credinței, cu prețul vieții sale și a copiilor săi, și trecerea la islam. Așa cum mărturisesc izvoarele contemporane evenimentului, Brâncoveanu a preferat moartea apostaziei, primind astfel cununa muceniciei, care a fost recunoscută imediat de contemporani, dar și de istoriografie.

Historical sources about the martyrdom of Constantin Brâncoveanu, the ruler of Wallachia

PhD. Oana-Mădălina POPESCU

The study reveals and analyses the most significant historical sources about the religious activity and the death of Constantin Brâncoveanu, the ruler of Wallachia. Our investigation is focused on the execution of the Romanian sovereign, ordered by the Sultan Ahmed III, in 1714, and it is based on the informations from the witnesses' testimonies on the tragic event. Also, we intend to outline the main directions of his religious activity.

First, we noticed the abundance of sources, as the bloody and cruel execution shocked and horrified the witnesses and also the press of the time. The informal notes of the Dutch, French or German ambassadors to Istanbul, reporting the events, also insist on the period of the imprisonment, during which Brâncoveanu and his family were tortured in order to disclose their fortune. The historical sources reveal the possibility offered to Constantin Brâncoveanu to save his life by converting to Islam, an opportunity which was repeatedly turned down by the Romanian ruler. As if all this was not enough, the sons were killed, one by one, in front of their father, who was encouraging them not to abandon their Orthodox faith. Under the given circumstances, his death was a real martyrdom, for Brâncoveanu preferred death to apostasy. He was praised as a martyr soon after his death and a beautiful akathist hymn was written in his honour by the metropolitan of Heracleea and the future Ecumenical Patriarch, Calinic.

The martyrdom of the Romanian ruler crowned a life dedicated to Orthodoxy. His constant activity of supporting the Orthodoxy was achieved by several specific methods. He had built churches and monasteries all over the Orthodox world, in the Romanian Principalities and also in Oriental countries, which were under Muslim government. Constantin Brâncoveanu endowed the churches with estates, money, religious books and objects and liturgical vestments as well. He established in Wallachia, Transylvania and also in Oriental places, as Alep for example, printing houses where important liturgical and apologetical books were printed.

KEYWORDS: martyrdom, Orthodoxy, Constantin Brâncoveanu, akathist hymn, martyr.